

Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo

Hans Küng

I. Globalizirano gospodarstvo – globalni etos

Uvijek se iznova tvrdi da je svjetska financijska kriza bila nepredvidiva. No, još 1997. upozorio sam na novo izdanje svjetske financijske krize i slom gospodarskog poretka iz [razdoblja] 1929-1933, a u [knjizi] „Svjetski etos za svjetsku politiku i svjetsko gospodarstvo” (Piper, München 1997) napisao: „Već je i najmanja opaska, primjerice predsjednika Središnje američke banke Alana Greenspana, početkom prosinca 1996, da je „nerazumno izobilje” („irrational exuberance”) dovelo do precjenjivanja financijskih tržišta, bilo dostatno da uznemirene ulagače na ambicioznim tržištima dionica Azije, Europe i Amerike natjera na paničnu rasprodaju i urušavanje tečaja. To također pokazuje da se krize koje idu uz globalizaciju ne smiruju, nego se možda pojačavaju.”¹

Već tada sam se odvažio na za ekonomiste heretičku pretpostavku da se teorija kaosa može primijeniti i na ekonomiju: iz najmanjih uzroka mogle bi proizaći razorne posljedice. U svakom slučaju, nipošto se ne bi moglo isključiti „ponavljanje svjetske financijske krize i sloma svjetskog gospodarskog poretka iz [razdoblja] 1929-1933”.

Zato sam samo uvjetno iznenađen brzinom i razmjerom događaja prošlih mjeseci. Nekolicina ekonomista, poput nobelovaca Josepha Stiglitz (2001) i Paula Krugmana (2008), čije kolumne redovito čitam, čak su uvijek iznova upozoravali na fatalne razvoje.

U međuvremenu se ne nalazimo samo u financijskoj nego već i u svjetskoj gospodarskoj krizi. Protivno mnogim pretpostavkama gospodarskih stručnjaka, kriza se ne da ograničiti na financijsko gospodarstvo nego se snažno proširila na stvarno gospodarstvo; automobilska i kemijska industrija

¹ H. Küng, *Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft*, München 1997, str. 292.

samo su dva primjera za recesiju. Za razliku od 1929. sada se, međutim, ne smanjuju krediti nego se novac javno pumpa u banke i gospodarstvo. No, te će mjere biti uspješne samo ako se ne budu poduzimale točku po točku i populistički nego ako se uklope u uvjerljiv cjeloviti koncept, ukoliko se odgovorne državne intervencije povežu s financijskim rasterećenjem građana i uštedama u državnom budžetu. Nesagledivo zaduženje države – na štetu budućih generacija – nipošto ne može biti rješenje.

Upozoravajući na konjunkturane pakete, državna jamstva, premije otpisanih poduzeća, fondove za spašavanje, „Spiegel” od 26. siječnja 2009. objavio je naslovni članak: „Kad je država zapravo bankrotirala?” A kao odgovor u tekstu može se pročitati: „Jednom će osvanuti dan plaćanja. Gospodarski spasilački paketi neprekidno poskupljuju. Prijete da će financijski prenapregnuti mnoge zemlje. Posljedice će pogoditi svakog građanina. Puzeće obezvređenje novca je neizbježno. Državni bankrot više se neće moći isključiti.”

Nasreću postoje i znaci nade. Pod tim ne mislim samo na pojeftinjenje nafte i gasa. Važnije mi se čini [ovo]: Nakon razdoblja djelomično ciničnog maksimiranja dobiti i poslovanja kratkoročno usmjerenog na profit mi se u industrijaliziranim državama možda ipak nalazimo na početku jedne nove umjerenosti i održivosti. U svakom slučaju, sada se i u gospodarstvu neprestano zahtijeva etičko djelovanje, dok se neetičko djelovanje sankcionira. Na mom putovanju uzduž i poprijeko SAD-a u svrhu održavanja predavanja u studenom 2008. mogao sam vidjeti kako se sada i tamo tuži na pohlepu za profitom u gospodarstvu i na megalomaniju u politici. Sada u potpunosti osjećam da mi je američki predsjednik Obama, koji je u svom nastupnom govoru ustvrdio ovo, dao za pravo: „Nalazimo se usred *krize*, to smo u međuvremenu shvatili. Naša je nacija u ratu protiv mreže nasilja i terora. Naše je gospodarstvo oslabljeno što je posljedica pohlepe i neodgovornosti nekolicine – ali i zato što smo kao kolektiv propustili donijeti teške odluke i ovu naciju pripremiti za novo vrijeme. Mnogi su izgubili svoju kuću i kućište, mnoga su radna mjesta propala, poduzeća bankrotirala. Naš je zdravstveni sistem preskup, naše škole za mnoge nepravedne, a svaki novi dan nam pokazuje jasnije da vrsta i način na koji upotrebljavamo energiju čini jakim naše neprijatelje – a planet dovodi u opasnost. Sve su to simptomi krize koji se mogu izmjeriti i prikazati u brojevima. *To koliko mnogo slabi naš moral i naše pouzdanje nije lako kvantificirati*, ali nije ništa manje značajno.

Zakazanje tržišta, institucija ali i morala doziva etička pravila za načelno opravdano nastojanje za dobiti. Ali etika nije samo šlag na kolaču, nije samo sporedni dodatak globalnom tržišnom gospodarstvu. Naprotiv, pod hitno nužnu novu financijsku arhitekturu mora poduprijeti okvirni etički poredak. Fatalnu ljudsku pohlepu i oholost može se ukrotiti jedino s nekim elementarnim etičkim normama.

U mojoj knjizi, koja je objavljena i na hrvatskom, „Svjetski etos za svjetsku politiku i svjetsko gospodarstvo” (1997), podvrgao sam podrobnoj kritici ne samo model države blagostanja (Švedska) nego i model neokapitalizma (SAD), a zatim sam proveo temeljitu analizu novog gospodarsko-političkog globalnog koncepta: s jedne strane čisto tržišno gospodarstvo kao u ekonomskom ultraliberalizmu, zastupanom primjerice od jednog Milтона Friedmana, ili socijalno tržišno gospodarstvo prema idejama Ludwiga Erharda, koje pak u novom vremenu u obzir mora uzeti ekologiju i s druge strane proširiti se globalno. Zato sam se već 1997. s mnogima izjasnio za globalno ekološko-socijalno tržišno gospodarstvo, koje, pak, ukoliko treba funkcionirati, zahtijeva globalni etos. Svoju načelnu poziciju utemeljio sam u dvije teze:

Kao prvo, razgraničenje od *neekonomske etike nazora* (koju primjerice zastupaju mnogi crkveni ljudi i sindikalisti): „*Podizati moralne zahtjeve bez bilo kakve ekonomske racionalnosti, dakle, bez uzimanja u obzir gospodarske zakonitnosti, za društvo ne predstavlja nikakav moral, nego moralizam.*”²

Moja druga teza usmjerena je s druge strane protiv *beznazorne etike uspjeha* (koju posebice zastupaju određeni menadžeri, ali i mnogi ekonomski savjetnici za poduzeća): „*Dogmatski zastupati ekonomska poimanja bez svih etičkih normi, ne predstavlja ekonomiju nego ekonomski redukcionizam, ekonomizam. Uspjehu se nipošto ne može pripisati primat koji pripada etosu. Slijeđenje vlastitih interesa i svako poduzetničko djelovanje mora biti etički odgovorno, pa čak kad to u konkretnom slučaju natjecateljskog pritiska može značiti veliko opterećenje.*”³

Moj je zaključak bio i ostaje: gospodarske strategije i etičko prosuđivanje treba uvjerljivo povezati. Sada, nakon ovog nužnog razgraničenja od moralizma, izričitije o razgraničenju od prevladavajućeg ekonomizma.

² Isto, str. 316.

³ Isto, str. 318.

Zato:

II. Kritika neokapitalizma

Očito je da je svjetsko gospodarstvo pod uplivom dakako neizbježne globalizacije uvelike zapalo u novi model kapitalizma. No, čak će i onaj tko je ljubazan spram gospodarstva taj model morati kritizirati zbog njegovih nesocijalnih posljedica za bezbroj ljudi i njegovog totalnog nedostatka etičkih standarda. Njih će nadomjestiti tobožnje ekonomske sile koje trebaju djelovati kao „prirodni zakoni”, a često predstavljaju samo egoistične sile mišljenja. Mnogi čak i u Njemačkoj iznova posve samorazumljivo govore o tome da je naš gospodarski sustav „kapitalistički”. Kao da naš specifično njemački (i nasreću u velikoj mjeri i europski) sustav nije onaj socijalnog tržišnog gospodarstva i kao da riječ „kapitalizam” za mnoge ljude nije opterećena s isto toliko mnogo negativnih asocijacija kao što je to za druge riječ „socijalizam”. Ne predstavlja nikakvo čudo da pod tim kapitalističkim predznakom spremnost na prihvaćanje socijalnog tržišnog gospodarstva u cjelokupnom stanovništvu opada. Upravo onaj kome je stalo do uspješnog funkcioniranja našeg gospodarstva s obzirom na to neće izbjeći neke kritičke opaske.

Kad se na primjer drsko laže da će eto isključivo svjetsko tržište (misli se na tržište SAD-a) odrediti milijunske naknade menadžerima: Uzima se onoliko koliko se može. A što se tiče ostalog, blagostanje će samo po sebi „procuriti prema dolje”. Pri tome se istodobno brine za to da što je moguće manje procuri prema dole, da zarada posloprimaca ako je moguće stagnira i da se troškovi rada umanje masovnim otpuštanjima ili izmještanjem u jeftinije zemlje. Taj model s jedne strane zadovoljava investitore ili akcionare i menadžere, ali ne radnike i zajednicu, ne zadovoljava sve čuvare uloga u poduzeću među koje se ubrajaju čak i suradnici, dobavljači, kupci i zajednice.

To prije svega vrijedi za primjer SAD-a: Novi šef Središnje američke banke Ben Bernanke također priznaje da „sve veći dio stanovništva osjeća da nema nikakvog udjela u blagodatima američke industrije i trgovine”. Dok u SAD-u i zarada srednjeg sloja višestruko stagnira, menadžerske se penju do astronomskih iznosa.

I tako ja zapravo ne mogu zamisliti da bi u Europi mogao pobijediti neokapitalistički mentalitet preuzet od SAD-a u okrilju kojeg jedni zgrću

nezarađene milijune a drugi masovno bivaju poslani na ulice bez posla, u okviru kojeg jedni trebaju posljednji euro dati za porez a veliki poduzetnici „legalno” utajuju milijune poreza. Ne, taj tip nigdje ukorijenjenog, sveznajućeg, arogantnog, za moći i dobiti pohlepnog menadžera, koji djeluje prema načelu „Namještenici dolje, burza gore”, ne smije i neće biti model uspjeha za budućnost. I predstavnici poduzeća su, ukoliko žele biti uspješni, uostalom upućeni na prihvaćanje svojih suradnika i stanovništva. A – naglašavam – relativno malom broju menadžera prije svega velikih poduzeća, koji su se istaknuli arogancijom, egocentričnošću, gramzivošću i gubitkom osjećaja za zbilju, nalazi se nasuprot nasreću čak mnoštvo zastupnika upravo srednjeg sloja, koji su sa svojom sviješću o odgovornosti primjer i svim zaposlenicima i za pridržavanje elementarnih etičkih načela. Ne, ne zahtijeva se trenerski kurs za očito djelotvorno držanje menadžera, nego svijest o etičkim standardima koji moraju tvoriti okvir za sve postupke i odluke upravo na razini upravitelja. A eksperimentalne studije čine jasnim da su poštenu ljudi često uspješniji jer im se daje prednost kao poslovnim partnerima.⁴ Ali koje su u dobu zaoštrene globalne konkurencije, postaviti ćete sada pitanje, moje dame i gospodo, šanse etičkog rukovođenja poduzećem?

III. Šanse etičkog rukovođenja poduzećem

Dopustite mi da prvo izreknem [ono] negativno: Što su *rizici* koji idu skupa s *neetičkim rukovođenjem poduzećem*? Oni se dugoročno ne isplate i to iz sljedećih razloga:

(1) Prije ili kasnije sukob sa zakonodavstvom prijete i onima koji misle kako će uvijek proći nedotaknuti.

(2) U slučaju prijestupa koji se ponavljaju, zov za zakonskim uređenjem stalno postaje glasan na što se potom žale gospodarstvo i banke.

(3) Upravo kreditna djelatnost nerado daje kredit poduzećima koja nisu kreditno sposobna, a krediti se često (prema jednom švicarskom bankaru) odobravaju prema sljedećim kriterijima: u prvom redu karakteru (!), a tek na drugom mjestu sposobnosti (financijskoj snazi), treće jamstvu (okvirni uvjeti), četvrto kapitalu, peto uvjetima.

⁴ Usp. R. H. Frank, *What Price the Moral High Ground?: Ethical Dilemmas in Competitive Environments*, Princeton/NJ. University Press 2004.

(4) Svaka je tvrtka također upućena na više [vrsta] kredita a ne samo na onaj financijski: Ona potrebuje kredit u smislu vjerodostojnosti, i to u višestrukom pogledu:

- ☉ za zaposlenike i pripravnike koji bi rado radili u jednoj uglednoj tvrtki;
- ☉ za pučanstvo i mjesnu zajednicu na čiju je dobrovoljnost upućena svaka tvrtka;
- ☉ za financijere, dobavljače i kupce, koji svi skupa nerado vjeruju ljudima koji nemaju nikakav moralni kredit;
- ☉ za veliku javnost koja je postala pozorna za problematiku morala i gospodarstva i često gotovo alergično reagira na etički sumnjivo ponašanje zbog čega sebi nijedna firma trajno ne može priuštiti loš ugled;

(5) Zakoni predstavljaju samo izvanjske sankcije, no etos i nutarnje: „Sudište je postavljeno u čovjekovoj nutrini!” (I. Kant). Loša savjest ne da se naprosto ukloniti ili potisnuti, ona skreće pozornost na sebe – pa makar samo u snovima i s lošim spavanjem. Neurotičara, čujem od strane kompetentnih, ima na razini upravitelja više nego se općenito smatra. Ali koje šanse imate Vi pri etičkom rukovođenju poduzećem sučeljeni s mnogim beskrupuloznim takmacima? Uvjeren sam da je *formuliranje i provođenje etičkih standarda* (ili linija vodilja, „Kodeksa ponašanja”) *probitačno*.⁵ Koji su to konkretni korisni učinci koji mogu pozitivno utjecati na natjecateljsku sposobnost jednog poduzeća?

(1) Primjena etičkih standarda dugoročno naglašava zacrtane ciljeve. Na taj se način menadžment snažnije usredotočuje na fundamentalne i strateške interese poduzeća. To donosi izvjesno odvratanje od užurbane dnevne aktualnosti i uspješne dugoročne performanse poduzeća.

(2) Etičkim rukovođenjem poduzećem stvara se temelj stabilnosti i postojanosti poduzeća te klima povjerenja i opuštenosti.

(3) Dobivaju se dobri suradnici što je atraktivno za kvalificirano osoblje sa stručnom kao i socijalnom kompetencijom, a mogu se također razviti dobri odnosi s dobavljačima i kupcima koji rade po sličnim načelima.

(4) Izbjegava se negativno javno mnijenje, rizici ucjenjivosti i ovisnosti, a uvećavaju šanse društveno-političke prihvaćenosti i pozitivni ugled.

⁵ Usp. H. Küng (Hrsg.), *Globale Unternehmen – globales Ethos*, str. 157-160.

(5) Uz dobar ugled poduzeća i vjerodostojno, dugoročno priznanje etičkih standarda za očekivati je poboljšano ophođenje s ekološki i politički delikatnim projektima.

(6) Poboljšavaju se pretpostavke za usklađeno i uračunljivo ponašanje u kulturalnoj i socijalnoj raznolikosti koja je tipična za rad jednog globalnog poduzeća. Uvećava se stabilnost i konzistentnost složenih jedinica koje su – ovisno o veličini i raznolikosti – uglavnom organizirane decentralizirano, a tako se njima pretežno i upravlja. Na taj se način raspolaže etičkim temeljem za tako važan „corporate identity”, jednu od pretpostavki za povezanost i lojalnost. Kad je u pitanju etos, kao što vidite, nipošto nije riječ samo o „moralnim apelima”. Uslijed neuvažavanja etosa veoma često upravo u gospodarstvu nastaje *bolno opterećenje* koje se naposljetku promeće u *reformski pritisak*, a on opet u *političku snagu*. To ne vrijedi samo na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj nego i na globalnoj razini koju ovdje mogu samo dotaknuti. Makar ću citirati ono što je u Washingtonu u listopadu 2003. još kao predsjednik Međunarodnog monetarnog fonda izjavio Dr. Horst Köhler, savezni predsjednik i od utemeljenja Zaklade za svjetski etos član njezinog nadzornog vijeća. U svojoj viziji bolje globalizacije kao jedan od temeljnih smjerokaza uzima globalni etos: „Dijelim mišljenje Hansa Künga da ne može biti preživljavanja globusa bez globalne etike. Time on [Küng] ne zagovara naravno neku novu svjetsku ideologiju nego propagira ‘temeljni konsenzus glede postojećih obvezujućih vrijednosti, neopozivih vrijednosti i temeljnog osobnog držanja’.⁶ Ta etika mora poštovati ljudska prava, ali posredovati i to da se nasuprot prava nalaze dužnosti. Uostalom, misli da su najnoviji poslovni skandali dali za pravo onim vodećim gospodarstvenicima koji su se vodili time da su etička načela i usmjerenost na trajni odgoj za vrijednosti sasvim spojivi s profitabilnošću i konkurencijom.”⁷

Ali postoje li uopće nadindividualne, bezuvjetne, univerzalne norme? Nisu li po svojoj prirodi sve norme vezane uz kulturu. Postoje li zapravo norme koje nadilaze kulture?

IV. Norme koje nadilaze kulture

Očito je da su sve norme povezane s dotičnom kulturom u kojoj vrijede, a jasno je i to da poduzeće mora pokazati mnogostruku toleranciju

⁶ Usp. H. Küng (Hrsg.), *Dokumentation zum Weltethos*, München/Zürich 2002.

⁷ H. Köhler, *Orientierungen für eine bessere Globalisierung*, unveröffentlichtes Manuskript, Tübingen, 16. 10. 2003.

spram različitih običaja. Ali se istodobno ne može previdjeti da određeni elementarni etički standardi i mjerila ponašanja vrijede posvuda i da javne laži državnika, očita korupcija državnih službenika ili zloupotreba djece i nasilje nad ženama posvuda nailaze na prezir. Postoje, dakle, norme koje nadilaze kulture, koje u današnjoj multikulturalnoj situaciji ne vrijede samo za Švicarca ili Nijemca nego i za Talijana, Turčina i Japanca, ne samo za kršćanina nego i za muslimana, židova, hindusa, budistu, za religiozne kao i za nereligiozne ljude. U svim se velikim religijskim i etičkim tradicijama odvajkada nalaze naime, što je lako dokazati, neki sasvim elementarni etički standardi. Te su drevne upute u rujnu 1993. u „Deklaraciji o svjetskom etosu” Parlamenta svjetskih religija u Chicagu moderno formulirana, protumačena i primijenjena na konkretne društvene probleme; ona globaliziranom tržišnom gospodarstvu mogu dati humano i socijalno lice: četiri imperativa ljudskosti koje nalazimo već kod Patanjaliya, utemeljitelja joge, i u budističkom kanonu, u hebrejskoj Bibliji, u Novom zavjetu kao i u Kur’anu.

1. Imperativ: ne ubijati! S obzirom na ratne žrtve u Afganistanu i u Iraku, sva ubojstva u Izraelu i u područjima koja je okupirao Izrael, ali i s obzirom na ubojstva učenika u američkim i europskim školama: Zar ne bi bilo ispravno i važno sjetiti se drevne upute koja se nalazi u svim velikim tradicijama čovječanstva, a koja kaže: Ne ubijati, povređivati, mučiti, zlostavljati, fizički ili psihički, nego imati strahopoštovanje pred svakim životom, s ciljem jedne kulture nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom.

2. Imperativ: ne krasti! S obzirom na zlo korupcije koje se poput raka proširilo u gospodarstvu i strankama pa čak i u znanosti i medicini i s obzirom na nesmetano „samoposluživanje”, delikte članova gospodarske zajednice i umnogome previsoke zarade na upraviteljskoj razini: Ne bi li bilo prijeko potrebno požuriti pravila koja se nalaze u svim etičkim i religijskim tradicijama? Ne krasti, ne prakticirati korupciju, ne ucjenjivati, ne iskorištavati, nego poslovati pravedno i pošteno, s ciljem jedne kulture solidarnosti i pravednog gospodarskog poretka.

Jedan odsjek „Deklaracije o svjetskom etosu” Parlamenta svjetskih religija iz 1993. u Chicagu glasi ovako:

„Ali u velikim starim religijskim i etičkim tradicijama čovječanstva nalazimo uputu: Ne smiješ krasti! Ili, kazano pozitivno: Postupaj pravedno i pošteno. Razmislimo iznova o posljedicama ove drevne upute. Nijedan čovjek nema pravo u bilo kojem obliku krasti od drugog čovjeka ili prisvajati njegovo ili vlasništvo zajednice. Ali i obratno, nijedan čovjek

nema pravo koristiti svoje vlasništvo, ne obazirući se na potrebe društva i planete Zemlje...”

U duhu naših velikih religijskih tradicija biti istinski čovječan znači sljedeće:

- ☉ Umjesto da je zloupotrebljavamo u bezobzirnoj borbi za vlast, gospodarsku i političku moć treba staviti u službu ljudima. Moramo razvijati duh suosjećanja s patnicima i voditi posebnu brigu za siromašne, invalide, stare, prognane i usamljene.
- ☉ Umjesto čiste težnje za moći i neobuzdane politike moći u neizbježnoj konkurenciji treba vladati uzajamno poštivanje, razumno usuglašavanje interesa, volja za posredovanjem i obzirnošću.
- ☉ Umjesto nezasitne pohlepe za novcem, isticanjem i potrošnjom treba iznova pronaći smisao za umjerenost i skromnost. Jer čovjek u pohlepi gubi svoju „dušu”, svoju slobodu, svoju opuštenost, svoj unutarnji mir, a time i ono što ga čini čovjekom.

3. Imperativ: ne lagati! S obzirom na menadžerska krivotvorenja bilanci, sve laži političara i naprosto ovelovska iskrivljavanja i publicističke manipulacije medijima u kontekstu rata u Iraku: Zar ne bi bilo nužno podsjetiti na drevnu religijsku i filozofsku uputu? Ne krasti, ne obmanjivati, ne krivotvoriti, ne manipulirati, ne davati lažno svjedočanstvo, nego govoriti i djelovati istinoljubivo, s ciljem jedne kulture tolerancije i života u istinoljubivosti.

4. Imperativ: ne zloupotrebljavati seksualnost! S obzirom na seksualnu zloupotrebu djece i mladih, čak od strane crkvenih ljudi, i svog seksualnog iskorištavanja žena: Zar ne bi bilo nužno u sjećanje dozvati drevnu uputu koja se nalazi u svim etičkim i religijskim tradicijama? Ne zloupotrebljavati seksualnost, čovjeku ne oduzimati dostojanstvo, ponižavati ga, zavoditi ga, nego se uzajamno poštivati i ljubiti, s ciljem jedne kulture ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene.

Ove su četiri norme koje nadilaze sve kulture i religije elementarne i općenite, ali u Deklaraciji iz Chicaga tako opisane da se ipak ne mogu prekriti šumom kazuističkih propisa. One predstavljaju konkretizaciju dva temeljna načela ljudskog etosa:

- ☉ Kao prvo, načela ljudskosti čija konkretna primjena mijenja radnu klimu u svakom uredu, tvorničkom prostoru, prodavaonici, poduzeću: „Sa svakim čovjekom – bilo muškarcem ili ženom, bijelim ili obojenim, bogatim ili siromašnim, mladim ili starim – treba ljudski, a ne neljudski, čak životinjski, postupati.”
- ☉ Potom zlatno pravilo na koje nailazimo već pet stoljeća prije Kristova rođenja prvo kod kineskog mudraca Konfucija a potom i u svim drugim tradicijama: „Što ne želiš da se tebi čini, ne čini ni ti drugima!” Kao načelo treba ga primijeniti ne samo na odnos između pojedinaca nego i na odnos između grupa, organizacija i nacija. Istinsko zlatno pravilo upravo u današnjoj oštroj konkurencijskoj borbi svakom sudioniku nalaže poštenje. Takav minimum elementarnih etičkih standarda predstavlja temeljnu pretpostavku dobrog, ljudskog suživota. To je ono što se podrazumijeva pod zajedničkim ljudskim etosom, svjetskim etosom, a što se može naći u velikim tradicijama svih kultura. I. Kant je pravilo ljudskosti i zlatno pravilo formulisao kao kategorički imperativ praktičnog razuma: „Djeluj tako da maksima tvoje volje u svako doba može istodobno važiti kao načelo općeg zakonodavstva.” Dakle, nije riječ o novoj ideologiji nego o drevnim mjerilima morala koja se zapostavljaju na našu vlastitu štetu.

Nije riječ o nadomjestku religije nego o etičkoj baštini čovječanstva koju nose sve velike religije i filozofije, ali podupiru i nereligiozni ljudi. Takve za ljudski suživot korisne putokaze, kolničke branike, znakove neko poduzeće naravno može samo uvjetno utvrditi ugovorom; mora ih pretpostavljati. Oni se zacijelo samo ograničeno daju zakonski formulirati; čovjek im se mora prepustiti iz nutarnjeg uvjerenja. Je li neki suradnik u nekom sasvim određenom slučaju pošten, razrješuje se u srcu pojedinca, a šef to uglavnom uopće ne može kontrolirati; to ovisi o tome što jedan ili drugi ima kao temeljno opredjeljenje. A na to temeljno opredjeljenje morat će se moći osloniti ne samo šef, nego i kolege i kolegice, naposljetku zasigurno i kupci i dobavljači – svi ulagači: da će se oni, na kojem god mjestu bili, pridržavati znaka, da ga neće prekršiti, da nikoga neće istisnuti, omesti, zbaciti s njegove staze. Zato ovdje kao rezime još kratki zaključni dio pod naslovom:

V. Etička kompetencija

Od odgovornog gospodarstvenika – bilo u bankarstvu, industriji, trgovini ili obrtništvu – danas se zahtijeva trostruka kompetencija, koja, naravno, ovisno o poduzeću, može biti različite veličine:

- ekonomska kompetencija u pogledu tržišta, poduzeća i pojedinaca;
- politička kompetencija u pogledu institucija: lokalnih, regionalnih i nacionalnih vlada i međunarodnih organizacija;
- etička kompetencija u pogledu osobnosti i karaktera. Poduzetnik mora ne samo razmišljati strateški nego i pružati uzor onoga što zahtijeva od drugih. Tada će se moći založiti za to da se pitanje etosa koje kod mnogih rukovoditelja često postoji samo latentno i difuzno promišlja svjesno. I to u svijesti da i u suvremenom vođenju poduzeća još uvijek strašno mnogo ovisi o pojedincu, a naravno i o poslovođi i predsjedništvu, kakav će duh vladati u jednom poduzeću.

Jasno je da onaj tko danas mora upravljati velikim ili malim poduzećem kroz oluje globalizacije ususret prilično nesigurnoj budućnosti treba mnoštvo tehničkih, financijskih i organizacijskih informacija i pomoći da bi uvijek iznova odredio točan položaj i kurs. Međutim, uz sve navigacijske karte on treba znanje o orijentiranju koje predstavlja nešto više od čistog poznavanja informacija; ono cjelovitim načinom promatranja čuva pregled i omogućuje realistično određivanje kursa. A treba i koordinatni sustav: nepromjenjive etičke standarde koji vrijede globalno. No, prije svega treba pouzdan kompas, nepotkupljivo djelatnu savjest i u spajanjima, preuzimanjima, smanjivanjima obujma, izmještanjima, pogrešnom menadžmentu, koja će na koncu biti odsudna u važnim odlukama u tvrdoj stvarnosti poslovne svakodnevnice.

Znanje o orijentiranju, etička mjerila i nutarnji kompas: Sve su to strukturalni elementi etosa – ne etike kao učenja, nego etosa kao nutarnjeg čudorednog držanja. Opremljeni takvim oruđem, ne određujete samo u poduzeću ispravan kurs, nego u životu uopće. I to uvijek u svijesti da niti jedan čovjek nije savršen i da nam se svima uvijek iznova potkradaju pogreške, ponekad male – možda poneki put – i veće. Temeljno etičko držanje može Vam, moje dame i gospodo, pomoći u onome što bi prema Maxu Weberu trebale biti osobine vodećih osobnosti: Strast u smislu objektivnosti, osjećaj odgovornosti i dobro procjenjivanje.⁸

⁸ M. Weber, *Politik als Beruf*, Gesammelte politische Schriften, Tübingen 51988, str. 545 i dalje.

U cijelom svijetu mnoge su nade u ovo krizno vrijeme usmjerene na američkog predsjednika Baracka Obamu koji je svoje predsjedništvo započeo s jednim za političara izvanredno visokim moralnim zahtjevom. Naravno, Obama nije nikakav mesija, ne može učiniti nikakva čuda. A s obzirom na silno mnoštvo unutarnjih kao i vanjskih političkih problema, s kojima se suočava kao niti jedan američki predsjednik do sada, on nipošto neće moći ispuniti sva očekivanja. O njegovim dosadašnjim gospodarsko-političkim planovima ne usuđujem se suditi. Sigurno je međutim da je on spoznao etičku dimenziju sadašnje gospodarske krize: „Sve se svodi na vrijednosti: Pripisujemo li mi vrijednost bogatstvu ili radu koje ga stvara?” Bolno opterećenje rađa reformski pritisak koji s Obamom može postati političkom snagom. Sve to pokazuje da je vraćanje zajedničkim etičkim vrijednostima, svjetskom etosu, hitnije nego bilo kad dosada.